

ՄԻՆՉՂԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏԱՄԲ ԳԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՏՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆ-ԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ցանկացած իրավական համակարգում առկա է վերահսկողության որոշակի կառուցակարգ, ինչը բացառություն չէ նաև ՀՀ քրեական դատավարությունում, որտեղ հանցագործությունները քննելիս օրինականությունը երաշխավորվում է հսկողության և վերահսկողության տարբեր միջոցների գույակցմամբ: Քրեական դատավարությունում որպես այդպիսիք հանդես են գալիս դատախազական հսկողությունը և դատական վերահսկողությունը, որոնք կոչված են պաշտպանելու անձի սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները, ապահովելու պետության և հասարակության շահերը:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ դատական վերահսկողության ինստիտուտն առաջին անգամ նախատեսվել է 1995 թվականի ՀՀ Սահմանադրությամբ, այնուհետև՝ 1998 թվականի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով և 2007 թվականի ՀՀ դատական օրենսգրքով: Մինչդրացան վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ինստիտուտը գոյություն ունի ինչպես անգլոսաքսոնական, այնպես էլ ռոմանագերմանական իրավական համակարգերի պետություններում:

Դատական վերահսկողության ինստիտուտի մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու, ինչպես նաև դատություններ անելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել դրա հասկացությունը, նպատակը, խնդիրները և բնորոշ հատկանիշները:

Ընդ որում՝ վերը նշված հիմնահար-

ցերի վերաբերյալ քրեադատավարական իրավունքի գիտության մեջ միասնական մոտեցումը դեռևս ձևավորված չէ, արտահայտել են տարբեր դիրքորոշումներ ու տեսակետներ խնդրի վերաբերյալ:

Այսպես՝ դատական վերահսկողության՝ որպես քրեադատավարական ինստիտուտի վերաբերյալ հեղինակների մոտեցումները տարբերվում են միմյանցից, մասնավորապես, Վ. Պ. Կաշեպովի և Ն. Ա. Կոլոկոլովի կարծիքով՝ մինչդրացան փուլերում դատական վերահսկողությունը դատական գործունեության հատուկ ինքնուրույն տեսակ է, որն իրականացվում է քաղաքացիների իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակող գործողությունների և որոշումների հիմնավորվածության ու օրինականության ստուգման ձևով¹:

Ըստ Վ. Մ. Բոգրովի՝ քրեական դատավարությունում դատական վերահսկողությունը որպես անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջոց, ոչ միայն արդարացի է, այլ նաև պարտադիր²:

Լ. Ն. Մապենիկովայի կարծիքով՝ դատական վերահսկողությունը դատական իշխանության իրականացման ձևերից մեկն է, որն ապահովում է օրենքի, և վերջին հաշվով, իրավակարգի պահպանումը: Դատական վերահսկողության խնդիրն է օրենքի կիրառման խախտումը կանխելը կամ վերահսկելը³: Մեր կարծիքով՝ մինչդրացան վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը մինչդրացան վարույթում անձի սահ-

ՆՈՅՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2018 11 - 12 (233-234)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

մանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության կարևոր երաշխիքներից մեկն է, որը կոչված է ապահովելու նախաքննության մարմնի գործողությունների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը:

Ինչպես նշում է Ն. Գ. Մուրատովան, դատական վերահսկողության նպատակներն են. 1. քրեադատավարական օրենքի խախտումները վերացնելը, 2. քրեական դատավարությանը մասնակցող և այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների ապահովումը, 3. մինչդատական վարույթում քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների խախտումները վերացնելը⁴:

Ռ. Ռ. Մագիզովը նշում է, որ դատական վերահսկողության նպատակն է նաև դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու, քննչական գործողություններ կատարելու, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու վերաբերյալ միջնորդությունները և հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի անօրինական և անհիմն գործողություններն ու որոշումները քննելու միջոցով քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն ապահովելը⁵:

Համաձայն լինելով Ն. Գ. Մուրատովայի կողմից արտահայտած դիրքորոշմանը, ընդգծում ենք, որ դատական վերահսկողության առաջնային նպատակը դատավարության մասնակցի խախտված իրավունքն է, ազատությունը և օրինական շահերը վերականգնելու, թույլ տրված անօրինականության վնասակար հետևանքները կանխելու, վերացնելու և շեղոքացնելու մեջ՝ դրանով իսկ իրականացնելով քրեական դատավարության խնդիրները: Այլ խոսքով՝ դատական վերահսկողության նպատակն է անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանությունը, քանի որ մինչդատական վարույթում իրականացվող դատական վերահսկողությունը կոչված է ապահովելու

լու նախնական քննության օրինականությունը:

Անդրադառնալով դատական վերահսկողության հատկանիշների հարցին՝ նշենք, որ վերջինիս վերաբերյալ հեղինակների կարծիքները տարատեսակ են:

Մասնավորապես՝ Ն. Վ. Կոստերինան առանձնացնում է դատական վերահսկողության հետևյալ հատկանիշները. 1. նախնական քննության փուլում քրեական դատավարության նորմերի վրա հիմնված դատական գործունեություն, 2. նախնական քննության մարմինների գործողությունների և որոշումների դեմ բերված բողոքների քննում և լուծում, 3. քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքները սահմանափակող հետաքննության և նախաքննության մարմինների՝ անձին կալանավորելու, քննչական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ որոշումների և գործողությունների ստուգում⁶:

Ն. Ն. Կովտունը, որը նույնպես անդրադարձել է դատական վերահսկողության հատկանիշներին, նշում է, որ այդ հատկանիշները վերաբերում են միայն հետագա դատական վերահսկողությանը, քանի որ այստեղ խոսքը գնում է միայն կողմերի բողոքի հիման վրա վեճի լուծման մասին: Մինչդեռ, իրավական վեճի առկայությունը, մրցակցությունը բնորոշ չեն նախնական դատական վերահսկողությանը՝ բացառությամբ, կալանքի միջնորդության քննարկման, որն իրականացվում է ոչ թե կողմերի բողոքի հիման վրա, այլ վարույթն իրականացնող մարմնի միջնորդությամբ⁷:

Մեր կարծիքով՝ դատական վերահսկողությունն օրենքով կարգավորվող քրեադատավարական գործունեություն է, որի հիմնական էությունը այն է, որ դատարանը վերահսկողության միջոցով ստուգում և գնահատում է վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումների և գործողությունների (անգործության) օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Վերը

նշվածի կապակցությամբ, վերահսկողությունը կարող ենք սահմանել որպես գործառույթ, որն ուղղված է ստուգման և գնահատման հետ: Ըստ Օժեգովի՝ վերահսկողությունը ստուգում է, ստուգման կամ հսկողության նպատակով իրականացվող մշտական դիտարկում⁸:

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվել են տարբեր մոտեցումներ նաև դատական վերահսկողության ինստիտուտի բնույթի վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ կարելի է առանձնացնել 3 մոդել՝ վարչական, սահմանադրական և քրեադատավարական:

Վ. Պ. Կաշեպովի կարծիքով՝ անձի և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանությունը սահմանադրական իրավունքի ինստիտուտ է, որի բաղկացուցիչ մասն է կազմում դատական վերահսկողության քրեադատավարական ինստիտուտը⁹:

Ա. Վ. Սոլոդիլովը նշում է, որ դրա հիմքում ընկած սահմանադրական նորմերի առկայությունը դեռևս չի վկայում այն մասին, որ տվյալ ինստիտուտն իր բնույթով սահմանադրական է¹⁰:

Ա. Վ. Լենսկին, Տ. Վ. Տրուբնիկովան, Յ. Կ. Յակիմովիչը ուղակիորեն մատնանշում են, որ դատական վերահսկողության հիմքում ընկած է վարչաիրավական բնույթը: Միևնույն ժամանակ, վերջիններս գտնում են, որ այդ հարաբերությունները կրում են նաև քրեադատավարական բնույթ, քանի որ անմիջականորեն կապված են քրեական գործի հետ և վերջինիս բացակայության դեպքում չեն կարող առաջանալ¹¹: Այս հարաբերություններում ավելի կատեգորիկ է Վ. Ջատիևը: Նրա կարծիքով՝ դատական վերահսկողական գործունեությունը կրում է զուտ վարչական բնույթ, իսկ վարչական գործերը կարող են քննվել միայն քաղաքացիական դատավարության կարգով¹²:

Վերոնշյալ բնորոշումները հաշվի առնելով՝ համամիտ չենք Վ. Ջատիևի տեսակետի հետ այն առումով, որ դատական վերահսկողությունը կրում է զուտ վարչա-

կան բնույթ, կարծում ենք, որ դատական վերահսկողությունը համալիր ինստիտուտ է, որը չի կարող լինել զուտ սահմանադրական, վարչական կամ քրեադատավարական ինստիտուտ, քանի որ վերջինս կարգավորվում է ոչ միայն սահմանադրական և քրեադատավարական նորմերով, այլ նաև միջազգային իրավունքի նորմերով:

Ինչ վերաբերում է դատական վերահսկողության և արդարադատության փոխհարաբերությանը, ապա, իրավաբանական գրականության մեջ այդ առումով ևս տարբեր են տեսակետները:

Վ. Մ. Լեբեդևը գտնում է, որ քաղաքացիներին ազատությունից և անձնական անձեռնմխելիությունից զրկելու հարցերի քննարկման հետ կապված դատարանի գործունեությունը պետք է դիտել նախնական քննության ընթացքում քրեական գործերով արդարադատության հատուկ ձև¹³:

Ի. Լ. Պետրովսիինը նշում է, որ վերահսկողության հետ կապված ողջ գործունեությունը իրականացվում է ոչ այլ կերպ, քան արդարադատության ձևով¹⁴:

Ա. Վ. Սոլոդիլովի կարծիքով՝ դատական վերահսկողության այն ձևը, որն ուղղված է միայն կողմերի միջև իրավական վեճի լուծմանը, կարող է վերաբերվել արդարադատությանը¹⁵:

Թեև դատական վերահսկողության իրականացման դատավարական կարգը նմանություններ ունի քրեական արդարադատության դատավարական կարգի հետ (այն ընթացում է դատական միատուն, դատավորը կարող է լրացուցիչ նյութեր պահանջել, որոշ դեպքերում առկա է մրցակցություն և այլն), սակայն, մեր կարծիքով՝ քրեական արդարադատության և նախնական դատական վերահսկողության դատավարական ձևի որոշ տարրերի նմանությունը չի վերացնում նրանց դատավարական կարգի միջև եղած էական տարբերությունները: Արձանագրելով, որ Ընդհանուր իրավա-

սության դատարանը քրեական դատավարության ձևով իրականացնում է քրեական արդարադատության և դատական վերահսկողության գործառնություններ, այդուամենայնիվ, գտնում ենք, որ քրեական արդարադատությունը և դատական վերահսկողությունը չեն կարող նույնացվել: Մեր կարծիքով՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ իրականացվող դատական վերահսկողությունը, քրեական արդարադատության համեմատ, ունի իր խնդիրներով պայմանավորված առանձնահատկությունները, որոնք իրենց հերթին արտահայտում են վերահսկողության օբյեկտի (առարկայի), վերահսկողության իրականացման ընթացակարգի (դատավարական ձևի), ընդունվող որոշումների և դրանց իրավական նշանակության տարբերությունները: Հետևաբար, գտնում ենք, որ եթե արդարադատություն իրականացնելիս դատարանը պարտավոր է բացահայտել քրեական օրենսգրքով արգելված արարք կատարած անձին, պարզել հանցանքի կատարման մեջ վերջինիս մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև ապահովել այդպիսի անձի նկատմամբ դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառությունը, ապա՝ վերահսկողություն իրականացնելիս գտնում ենք, որ պետք է միջոցներ ձեռնարկի՝ անձի խախտված իրավունքները վերացնելու ուղղությամբ: Վերոնշյալ նկատառումներից ելնելով, պետք է արձանագրել, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատավարական վերահսկողության շրջանակներում դատարանը չպետք է ազդի նախնական քննության ընթացքի վրա և ուղղորդի այն: Վերջին դիրքորոշումը պայմանավորված է այն հանգամանքներով, որ նախաքննության գործառնությամբ վերապահված է քննիչին (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդված), իսկ դրա օրինականության նկատմամբ հսկողություն և դատավարական ղեկավարում իրականացնելու գործառնությունները՝ դատախազին (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի

53-րդ հոդված): Հարկ ենք համարում ընդձեղ Հովհաննես Գինոսյանի գործով 2013 թ.-ի փետրվարի 15-ի թիվ ԼԳ/0023/11/12 որոշման շրջանակում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված այն իրավական դիրքորոշումը, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահմանները պայմանավորված են վերահսկողության խնդիրներով, դատարանը պետք իրականացնի մինչդատական վարույթում կայացված որոշումների և իրականացված գործողությունների դեմ բերված բողոքի քննություն այն դեպքերում, եթե վիճարկվող որոշումները և գործողությունները կարող են հանգեցնել անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման¹⁶:

Շարունակելով ներկայացնել մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության էությունը՝ հարկ ենք համարում արձանագրել, որ բացի իր նպատակներից, այն ունի նաև իր առանձնահատուկ խնդիրները:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության խնդիրների հարցին անդրադարձել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝ Ն. Մխակյանի գործով կայացված որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորվել այն մասին, որ (...) Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության խնդիրներն են՝

1. դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց իրավունքների ու ազատությունների, օրինական շահերի պաշտպանության ապահովում,
 2. դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնումը մինչդատական վարույթում¹⁷:
- Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության խնդիրներից մեկը դատական վերահսկողության ապահովումն է, այսինքն՝ դատական իշխանության մարմինների համակարգում պետք է ստեղծվեն կառույցներ, որոնք

ապահովելու են այդ գործառույթը: Բացի դրանից՝ դատական վերահսկողության արդյունավետ լուծման համար առաջարկվում են հետևյալ սկզբունքները՝ 1. դատական պաշտպանությունն անհատի իրավունքների և ազատությունների կարևորագույն համընդհանուր երաշխիքն է, 2. մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ձևերը դատական պաշտպանության իրավունքի կարևոր բաղադրատարրերն են, 3. դատական վերահսկողության իրավական կարգավորումը չպետք է հանգեցնի արդարադատության և քրեական հետապնդման գործառույթների միախառնման, 4. դատական վերահսկողությունը չպետք է նպատակ հետապնդի ղեկավարել նախնական քննությունը, դատավարական գործունեության այլ տեսակները, 5. դատական վերահսկողությունը պետք է նպաստի քրեական դատավարության խնդիրների իրականացմանը¹⁸:

Այսպես՝ մեր կարծիքով՝ գործի քննության այս փուլում դատարանի առաջնահերթ խնդիրն է՝

1. ապահովել դատավարությանը մասնակցող անձանց իրավունքների իրացումը,

2. պաշտպանել նրանց քրեական հետապնդման մարմինների անօրինական գործողություններից,

3. վերահսկողություն իրականացնել նախնական քննության մարմինների գործունեության նկատմամբ:

Ընդհանրացնելով վերը շարադրվածը՝

փաստում ենք, որ դատական վերահսկողության ինստիտուտը, ըստ էության, երաշխավորում է քրեական դատավարությանն այս կամ այլ կերպ մասնակից դարձած բոլոր անձանց իրավունքների պաշտպանությունը գործով մինչդատական վարույթի բոլոր փուլերում: Այդպիսի պաշտպանությունը լիովին համապատասխանում է դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքին, ինչպես նաև անձի իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելու քրեական դատավարության ընդհանուր սկզբունքին: Այդ առանձնահատկություններն իրենց հերթին պայմանավորվում են յուրաքանչյուր վերահսկողության օբյեկտի (առարկայի), իրականացման ընթացակարգի (դատավարական ձևի), ընդունվող որոշումների և դրանց իրավական նշանակության տարբերությունները, որոնք արտացոլված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունն իր բնույթով յուրահատուկ է, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ իրականացվում է ոչ միայն ավանդական ձևով՝ դատավարության մասնակիցների կողմից մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դատարանում բողոքարկման ձևով, այլև մարդու և քաղաքացու որոշ իրավունքների և ազատությունների սահմանափակում թուլատրելու միջոցով:

¹ Стѣн Кашепов В.П., Институт судебной защиты прав и свобод граждан и средства ее реализации. Государство и право 1998, № 2, с. 70, Колоколов Н.А., судебный контроль на стадии предварительного расследования, учебное пособие, 2004, էջ 125:
² Стѣн Бозров В.М., Современные проблемы российского правосудия по уголовным делам в деятельности военных судов. Екатеринбург, 1999:
³ Стѣн Масленникова Л.Н., Судебный контроль

за законностью процессуальной деятельности органов дознания и предварительного следствия. -М., 1994, էջ 6:
⁴ Стѣн Мурагова Н.Г., Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики -Казань, 2004, էջ 159-160:
⁵ Стѣн Магизов Р.Р., Судебный контроль за законностью и обоснованностью о применения мер процессуального принуждения Автореф, канд. юрид. наук, Нижний

Новгород, 2004:

- 6 Տե՛ս Костерина Н.В., Судебный контроль на досудебных стадиях уголовного судопроизводства Дисс... канд. юрид. наук, Волгоград, 2005, էջ 44-45:
- 7 Տե՛ս Ковтун Н.Н., Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России Монография, Н.Н., Нижегородская правовая академия, 2002, էջ 45:
- 8 Տե՛ս Ожегов С.И., Толковый словарь русского языка, 4-е изд., доп. М., Азбукожник, 1999, էջ 292, 605
- 9 Տե՛ս Кашепов В.П., Указ раб., էջ 68:
- 10 Տե՛ս Солодилов А.В., Указ. раб., էջ 25:
- 11 Տե՛ս Ленский А.В., Трубникова Т.В., Якимович Ю.К., Дифференциация уголовного процесса, Под общ. ред. проф. М.К. Свиридова, М., Экономическое образование, 2000, էջ 94:
- 12 Տե՛ս Джатиев В., Правосудие дел о правонарушениях в досудебных стадиях уголовного процесса Рос. Юстиция, 2000, № 8, էջ 22:
- 13 Տե՛ս Лебедев В.М., Судебная власть на защите конституционного права граждан на свободу личную неприкосновенность в уголовном процессе Автореф. канд. наук, М., 1998:
- 14 Տե՛ս Петрухин И.Л., Понятие и формы реализации судебной власти, Судебная власть., М., 2003, էջ 85:
- 15 Տե՛ս Солодилов А.В., Указ. раб., էջ 32-49, 52 и др:
- 16 Տե՛ս Հովհաննես Գլինոսյանի գործով 2013 թ-ի փետրվարի 15-ի թիվ ԼԴ/0023/11/12 որոշմամբ:
- 17 Տե՛ս Ներսես Միսակյանի գործով Վճռարենկ դատարանի 2009 թվականի ապրիլի 10-ի թիվ ԼԲԴ-1/0003/11/08 որոշման 12-րդ կետը:
- 18 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս, դասագիրք բուհերի համար, 3-րդ հրատարակություն, Երևան 2010, էջեր 246-246:

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2018 11 - 12 (233-234)

RESUME - РЕЗЮМЕ

ESSENCE, DESCRIPTION AND CONTENT OF THE JUDICIAL SUPERVISION TOWARDS THE PRETRIAL PROCEEDINGS

Anna Shukhyan

Assistant Judge of Yerevan City Court of General Jurisdiction

The study under this article covered the legal manifestations of the concept of judicial review over pre-trial proceedings. Particularly, the analysis of the legislative regulations and theoretical writing resulted in differentiations among the types of judicial review and between the ratio of judicial review and justice. The author concludes that at this stage of examination of a case, the primary objective of the court is to ensure the rights and legitimate interests of the participants of criminal proceedings and to protect them against any illegal acts of criminal prosecution authorities.

Keywords: *pre-trial proceedings, judicial review, right of a person, legitimate interests, freedom.*

СУЩНОСТЬ, ОПИСАНИЕ И СОДЕРЖАНИЕ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ НАД ДОСУДЕБНЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ

Анна Шухян

Помощник судьи Суда общей инстанции города Ереван

Предметом изучения в данной статье являются правовые проявления понятия судебного контроля над досудебным производством. В частности, в результате анализа законодательной регламентации, теоретической литературы дифференцированы виды судебного контроля, соотношение судебного контроля и правосудия. Полученные во время проведения исследования результаты позволяют сделать вывод, что на этапе рассмотрения дела первоочередной задачей суда является обеспечение прав и законных интересов лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве, защита от незаконных действий органов уголовного преследования.

Ключевые слова: *досудебное производство, судебный контроль, право лица, законный интерес, свобода.*

Բանալի բառեր - *մինչդատական վարույթ, դատական վերահսկողություն, անչի իրավունք, օրինական շահ, ազատություն:*

ՆԱԵՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2018 11 - 12 (233-234)